

УДК 159.9:370

[https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.16\(61\).03](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.16(61).03)

## СФОРМОВАНІСТЬ МОТИВАЦІЇ РІЗНОВІКОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Тетяна Дуткевич

кандидат психологічних наук, професор, професор кафедри психології освіти

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка  
32300, Україна, м. Кам'янець-Подільський, вул. Огієнка, 61  
[tetvik77@gmail.com](mailto:tetvik77@gmail.com), <http://orcid.org/0000-0003-3792-7195>

Ольга Столяренко

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології освіти

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка  
32300, Україна, м. Кам'янець-Подільський, вул. Огієнка, 61  
[stolyarenko.ob@gmail.com](mailto:stolyarenko.ob@gmail.com), <https://orcid.org/0000-0002-0479-574X>

### Анотація

Статтю присвячено проблемі мотивації різновікової взаємодії у молодших школярів. З метою дослідження стану сформованості мотивації різновікової взаємодії у молодших школярів використано методи дослідження: теоретичні (аналіз та узагальнення результатів психологічних досліджень); емпіричні (аналіз шкільної документації, соціометрична методика «Вибір партнера для діяльності» Я.Л. Коломінського, проективна методика «Діагностика моральної саморегуляції молодшого школяра» О.С. Безверхого, методика «Незакінчені речення»); математичної статистики (визначення відсоткових співвідношень,  $\chi^2$ -критерія). Визначено, що різновікова взаємодія виникає між суб'єктами, що належать до одного вікового періоду, але до різних його етапів, мають різницю у віці більшу, ніж один рік, та відзначаються співвідношенням позицій старшого і молодшого. Пілотне обстеження 30 класів початкової школи показало, що сучасні класи початкової школи є фактично різновіковими групами, в яких навчаються не однолітки, а діти з різницею 1-2 роки, що зумовлює досить відчутну психологічну дистанцію між ними в умовах характерного для молодших школярів інтенсивного психічного й особистісного розвитку. Мотивацію молодших школярів до взаємодії з однокласниками, що належать до різних вікових відтінків, було визначено на підставі показників ділових, позиційних, морально-ціннісних мотивів. Встановлено, що найкраще сформованими в досліджуваних є морально-ціннісні мотиви (31,8% дітей з високим та 60,2% із середнім рівнями), потім позиційні (21,6% дітей з високим та 57,2% із середнім рівнями) та нарешті ділові мотиви різновікової взаємодії (18,6% дітей з високим та 47,1% із середнім рівнями). Сформованість у молодших школярів мотивації різновікової взаємодії знижується внаслідок невідповідності знаних (морально-ціннісних) і реально діючих (ділових) мотивів. Краща сформованість морально-ціннісних мотивів свідчить про бажаність (привабливість) для молодших школярів різновікової взаємодії, що становить собою значний потенціал у розвитку їх партнерства з дітьми іншого віку.

**Ключові слова:** мотивація, мотиви, різновікова взаємодія, сформованість, молодший школяр.

## Вступ

В умовах розбудови громадянського суспільства в Україні перед психологічною наукою стоїть завдання розкриття сутності розвитку особистості в складній системі соціального середовища як цілісного й самодетермінованого організму, в якому спілкуються й взаємодіють суб'єкти різного віку, статі, професійної приналежності тощо. Наріжні положення Концепції «Нової української школи» спираються на педагогіку партнерства, що передбачає забезпечення інтерактивної взаємодії всіх учасників освітнього процесу, в тому числі й між самими учнями (Бібік, 2017; Мостова, 2021).

Розвиток взаємодії молодших школярів з іншими дітьми знайшов різнобічне висвітлення в низці дослідницьких напрямів, а саме з питань: адаптації до шкільного навчання (Максименко et al., 2003); соціалізації й соціального статусу (Авраменко, 2013; Москаленко, 2013; Москаленко, 2015); морального розвитку (Павелків, 2019; Киричок, 2014); розвитку ідентичності (Яблонська, 2013); профілактики особистісних розладів (Дзюбко & Шатирко, 2019; Бушай, 2012).

Відзначається, що взаємодія молодших школярів набуває моральної саморегуляції, оскільки діти засвоюють моральні поняття, які стимулюють їх до усвідомлення себе та інших, зумовлюють ціннісно-орієнтоване ставлення до себе й до інших. Розвиваються як когнітивні, так й емоційні складові моральної саморегуляції (Киричок, 2014). З іншого боку, думка шкільного колективу та поведінка ровесників, де стихійно формуються свої норми поведінки, стають для молодшого школяра новим важливим чинником, що впливає на його моральний розвиток (Павелків, 2019: 16). Соціальна ситуація розвитку молодшого школяра, що бере свій початок зі вступу до школи, передбачає встановлення й налагодження нових соціальних зв'язків як з дорослими, так і з ровесниками (Максименко et al., 2003). Виявлено, що молодші школярі успішно оволодівають рольовою поведінкою учня, передовсім, у сфері навчальної діяльності, потім у сфері регламентованих стосунків з учителем і лише потім у взаєминах з однокласниками (Москаленко, 2015).

Попри значний обсяг наукових праць з питань розвитку й формування системи взаємодії молодших школярів, різновікові стосунки, що виникають в учнів одного класу, залишились поза увагою дослідників. Натомість різновікова взаємодія однокласників стала фактом сучасної початкової школи, куди вступають діти 6-7 років, а на практиці з різницею в один-два роки, що зумовлює досить відчутну психологічну дистанцію між ними в умовах характерного для молодших школярів інтенсивного психічного й особистісного розвитку.

**Метою** дослідження є з'ясування стану сформованості мотивації різновікової взаємодії в молодших школярів як інформаційної основи для розроблення тренінгу з розвитку різновікового партнерства. **Завдання:** 1) охарактеризувати явище та обґрунтувати поняття різновікової взаємодії молодших школярів; 2) емпіричним шляхом визначити розподіл молодших школярів за рівнями сформованості мотивації різновікової взаємодії; 3) порівняти сформованість ділових, позиційних та морально-ціннісних мотивів різновікової взаємодії молодших школярів.

## Методи дослідження

У дослідженні взяло участь 236 третьокласників (14 класів початкової ланки освіти) закладів загальної середньої освіти м. Кам'янця-Подільського та Кам'янець-Подільського району. Треті класи було обрано, враховуючи те, що адаптаційний період до шкільного навчання завершився: міжособистісні взаємодії у шкільному класі вже є достатньо

сформованими. У кожному з досліджуваних класів учнів було поділено на дві умовні підгрупи: молодші (діти віком до 8 років 6 місяців) та старші (віком від 8 років 7 місяців).

У процесі дослідження використано методи: аналіз шкільної документації (класних журналів, особових справ учнів, звітів учителів) – для встановлення вікового складу досліджуваних; соціометрична методика «Вибір партнера для діяльності» (за Я.Л. Коломінським) – для визначення ділових мотивів; проєктивна методика «Діагностика моральної саморегуляції молодшого школяра» (за О.С. Безверхим) – для вивчення позиційних мотивів; методика «Незакінчені речення» – для визначення морально-ціннісних мотивів; методи статистичної обробки даних (визначення середнього арифметичного, відсоткових співвідношень,  $\chi^2$  –критерію).

Методика «Вибір партнера для діяльності» (за Я.Л. Коломінським) полягала у тому, що дітям пропонували обрати серед однокласників партнера для спільного виготовлення аплікації. Кожен досліджуваний міг зробити три послідовних вибори, мотиви яких виявлялись шляхом бесіди. Аналіз отриманих матеріалів передбачав класифікацію ділових мотивів соціометричних виборів у співвідношенні із віковим статусом (старшого чи молодшого) обраних однокласників. Оцінка результатів: 1 бал – мотивування, які виявляють корисливі інтереси, 2 бали – формальні мотивування, 3 бали – моральні мотивування. Діапазон результатів може варіювати від 3 до 9 балів, що розподілено на три рівні ділових мотивів: низький – 3-4 бали, середній – 5-7 балів, високий – 8-9 балів.

Проєктивна методика «Діагностика моральної саморегуляції молодшого школяра» (за О.С.Безверхим) полягала у тому, що досліджуваним пропонувалось для інтерпретації 16 сюжетних малюнків із зображенням ситуацій взаємодії між дітьми різного віку, а саме: були показані ображені молодші діти, яких старші не приймають у гру, в яких старші забрали іграшки тощо; і старші, які або пасивно спостерігають за подіями, або захищають молодших та допомагають їм. Значущим показником сформованості мотивації різновікових взаємин став вибір дитиною переважаючої позиції у різновікових взаєминах, зображених на малюнках методики.

Оцінка результатів: 0 балів – кривдить молодших, дразнить, ображає старших; 1 бал – осторонь від молодших або старших, пасивний спостерігач; 2 бали – поряд з молодшими, або старшими; 3 бали – керівник молодших, захищає молодших, допомагає старшим. Діапазон результатів може варіювати від 0 до 48 балів. Він розподілявся на три рівні позиційних мотивів: низький – 0-16 балів, середній – 17-32 бали, високий – 33-48 балів.

Проєктивна методика «Незавершені речення» включає 12 незавершених речень, які дають можливість обрати певний варіант поведінки в критичних моральних ситуаціях взаємодії з партнером молодшого (1-6 речення), або старшого (7-12 речення) віку. Запропоновані речення передбачали відповіді, які відображали б власні міркування досліджуваних, їх систему цінностей та моральних оцінок у різновікових взаєминах, що слугують показником сформованості морально-ціннісних мотивів різновікової взаємодії.

Оцінка результатів: 1 бал – негативне, 2 бали – нейтрально-байдуже, 3 бали – позитивне ставлення до дитини іншого віку. Діапазон результатів може варіювати від 12 до 36 балів. Він розподілявся на три рівні морально-ціннісних мотивів: низький – 12-20 балів, середній – 21-28 балів, високий – 28-36 балів.

### Результати та дискусії

Більшість праць з питань різновікової взаємодії дітей присвячено дошкільному

віковому періоду (Кузьменко, 2000; Приходько, 1987; Смольникова, 2014). Включення молодших школярів у різновікові взаємодії досліджено переважно педагогами у контексті проблем діяльності навчально-виховних комплексів «школа–дошкільний навчальний заклад» (Манжелій, 2004; Печенко, 2004), малокомплектних шкіл (Тришневська & Олійник, 2003).

Спираючись на аналіз вищезгаданих праць, було визначено, що різновікова взаємодія виникає між суб'єктами, які належать до одного вікового періоду, але до різних його етапів, мають різницю у віці більшу, ніж один рік, та відзначаються співвідношенням позицій старшого й молодшого.

З метою визначення поширеності явища різновікових взаємодій у практиці початкової ланки освіти проведено пілотажне обстеження 30 класів (623 учня) за допомогою методу аналізу шкільної документації. У 46,6% шкільних класів виявлено різницю віку найстаршого й наймолодшого учнів у діапазоні 1 рік 2 місяці – 1 рік 4 місяці; у 33,4% – від 1 року 5 місяців до 1 року 7 місяців; у 20,0% – від 1 року 8 місяців до 2 років. Тобто, мінімальна різниця у віці молодших школярів-однокласників становить 1 рік 2 місяці, а максимальна – 2 роки. Класів, де різниця у віці найстаршого й наймолодшого учнів знаходиться в межах року, взагалі не виявлено. Відтак, визначення різниці у віці найстаршого й наймолодшого учнів показало, що сучасні класи початкової школи є фактично різновіковими групами, в яких навчаються не однолітки, а діти з різницею 1-2 роки. Тому, методики роботи в різновікових групах молодших школярів мають набагато ширшу сферу застосування, ніж це прийнято вважати, а їх розробка належить до актуальних викликів психологічної науки.

Мотивацію молодших школярів до взаємодії з однокласниками, що належать до різних вікових періодів, було визначено на підставі показників ділових мотивів (соціометрична методика «Вибір партнера для діяльності»), позиційних мотивів (проективна методика «Діагностика моральної саморегуляції молодшого школяра»), морально-ціннісних мотивів (методика «Незавершені речення»).

Обчислення отриманих результатів свідчить, що молодших школярів з високим рівнем ділових мотивів виявлено 18,6% від загальної кількості досліджуваних, із середнім – 47,0%, із низьким – 34,4%. Учні з високим рівнем ділових мотивів обґрунтовують свій соціометричний вибір інтересом до спільної діяльності («Цікаво гратись, знає багато ігор»), успішністю в навчальній діяльності («Допомагає розв'язати приклади», «Кращий учень у класі», «Завжди отримує високі бали»), дружніми стосунками («Вона моя краща подруга», «Ми давно дружимо»).

Для учнів із середнім рівнем властиві відповіді, пов'язані з позитивними якостями однокласника («Вона охайна», «Добре вчиться», «Любить тварин», «Дуже добрий, жаліє мене»).

Учні з низьким рівнем ділових мотивів давали невизначені («Не знаю», «Так захотілось», «Сказали, що потрібно когось вибрати»), або не досить усвідомлені відповіді («Він мені подобається», «Його усі люблять»).

Аналіз мотивувань соціометричного вибору молодшими школярами свідчить, що старших за віком учнів найчастіше обирають за діловими якостями, зокрема, за успішністю у навчальній діяльності («Завжди перший піднімає руку на питання вчителя»; «Багато знає»; «Швидше за всіх розв'язує завдання»). Соціометричні вибори молодших за віком учнів переважно мотивовані судженнями, які віддзеркалюють моральні якості дитини, що виявились у певних ситуаціях спілкування з нею («Поділився цукерками», «Позичив ручку», «Пожалів мене, коли вчителька сварилась», «Завжди запрошує мене до себе додому, коли знає,

що моя мама на роботі»).

Під час вибору старших за віком учнів однокласники найчастіше називали ті моральні якості, які позитивно виявлялись у взаємодії з усіма учнями класу. Як правило, ці мотивування мали узагальнену форму («З усіма дружить», «Допомагає виконати домашнє завдання», «Якщо учні посваряться, старається, щоб помирились», «Якщо когось ображають, завжди заступається», «Коли вчителька виходить з класу, просить дітей не шуміти»).

Аналіз ділових мотивів досліджуваних до різновікової взаємодії показав, що у більшості випадків вибір дитиною старшого за віком однокласника відображає домінантну позицію останнього у взаємодії, такі його якості як фізична сила, висока успішність з основних предметів, уміння налагоджувати позитивні стосунки як з усім класним колективом, так і з учителем («Він найсильніший, і його команда завжди перемагає», «Вона сама запрошує мене до цікавої гри», «Якщо його попросити, він допоможе виконати завдання»).

Молодші приваблюють старших своєю здатністю до підпорядкування в процесі спільної діяльності, комунікативними та моральними якостями («Він мене слухається, коли ми граємось разом», «Мені подобається пояснювати йому задачі»), можливістю заслужити схвалення дорослих («Вчителька мене хвалить, за те, що я їй допомагаю»).

В обґрунтуваннях вибору виявилась цікава закономірність: під час вибору однокласників, старших за віком, у переважній більшості випадків досліджувані підкреслювали доброзичливе ставлення вибраних як до усіх учнів, так і до них особисто; вибираючи молодших за віком учнів, однокласники найчастіше називають такі їх якості, які позитивно виявляються лише в стосунках саме з досліджуваним. Тобто, якщо якості старших дітей є достатньо репрезентованими в процесі різновікової взаємодії, отримують загальне визнання та схвалення партнерів, то саморозкриття індивідуальності молодших дітей відбувається менш активно, молодші діти є не настільки «цікавими» для пізнання й оцінки однокласниками.

Аналіз сформованості позиційних мотивів різновікової взаємодії засвідчив, що 21,6% молодших школярів відзначаються високим рівнем цього показника, 57,2% – середнім, 21,2% – низьким. Високий та середній рівні позиційних мотивів різновікової взаємодії частіше зустрічаються серед учнів старшого віку (26,5% та, відповідно, 61,2%). Низький рівень переважає серед молодших учнів (29,0%), а серед старших за віком однокласників їх удвічі менше (12,3%). Ця різниця значуща на 0,001 рівні ( $\chi^2=26,7$ ).

Діти із високим рівнем позиційних мотивів прагнуть до такої різновікової взаємодії, коли старші й молодші вирішують суперечки шляхом домовленостей, примирення (« Попрошу, щоб вони так не робили», « Умовлю, щоб повернули іграшку», « Скажу, що погано ображати менших»); діти із середнім рівнем вважають за краще звернутись по допомогу дорослих (« Розкажу вчительці», « Поскаржусь мамі»). Для дітей з низьким рівнем найбільш характерним способом розв'язання проблем різновікової взаємодії була пряма чи непряма агресія (« Я їх поб'ю», « Буду кричати так, щоб вони перелякались», « Я їм потім помщуся»), або уникнення (« Не знаю, що робити», « Втечу»).

Слід зауважити, що під час дослідження молодші школярі з високим та середнім рівнем позиційних мотивів різновікової взаємодії задавали багато запитань щодо ситуації, зображеної на малюнку, виявляли свою зацікавленість. Молодші школярі з низьким рівнем позиційних мотивів в усіх запропонованих ситуаціях не виявляли дружнього, емоційно-позитивного ставлення до дитини іншого віку. Висловлювання цих дітей були формальними, байдужими, егоїстичними, спрямованими на отримання схвалення дорослого (« Молодших не можна

кривдити, тому що вчителька сварить», «Дітей не можна залишати без догляду»).

Аналіз розподілу досліджуваних за показником морально-ціннісних мотивів різновікової взаємодії свідчить, що 31,8% молодших школярів мають високий рівень, 60,2% – середній та 8,0% – низький. Також було виявлено, що високий рівень морально-ціннісних мотивів більш характерний для учнів старшого віку (39,8%), а низький переважає в учнів молодшої вікової підгрупи (12,3%), порівняно зі старшими за віком однокласниками (2,0%). Різниця значуща на 0,001 рівні ( $\chi^2=57,9$ ).

Учні з високим рівнем морально-ціннісних мотивів різновікової взаємодії завершують речення, демонструючи прагнення бути корисним для старших, співчуття й допомогу молодшим, виявляючи задоволення спілкуванням з дітьми іншого віку («Я радію, коли до нас приходять старшокласники», «Почуваюсь дорослим, коли граюсь з маленькими», «Малята дуже кумедні, з ними весело», «Добре, коли в тебе є старший друг», «Найкращим другом може стати як старший, так і молодший за віком», «Маленькі діти не навмисно шкодять старшим, вони так граються», «Про дітей, які дружать з молодшими говорять, що вони уже дорослі й відповідальні», «Із задоволенням граюсь з молодшими, розповідаю їм цікаві історії»). Відповіді учнів з високим рівнем морально-ціннісних мотивів різновікової взаємодії є досить чіткими, обґрунтованими, пройнятими зацікавленістю та емоційно позитивними. Вони виявляють відповідальність, стриманість, уміння володіти собою, поступливість та розуміння почуттів людини іншого віку.

Учні з середнім рівнем виявили нестійкі морально-ціннісні мотиви різновікової взаємодії, що виявляються залежно від комфортності ситуації їх взаємодії із старшими чи з молодшими. Спостерігається прагнення до домінування у взаєминах з молодшими й безініціативність, невпевненість або ж корисливі мотиви у взаєминах зі старшими («Малих дітей стараюсь навчити правильно поводитись», «Молодші діти повинні виконувати всі вказівки старших», «Якщо я буду дружити з молодшим, то з мене будуть дражнитись», «Коли в тебе старші друзі, тебе ніхто в школі не образить», «Добре, коли є старший брат, усі тебе бояться», «Зі старшими добре дружити – вони багато знають, можуть допомогти виконати домашнє завдання», «Не хочу гратись з молодшими, бо треба слідкувати, щоб ті не плакали й не забруднили одяг»). Середній рівень сформованості морально-ціннісних мотивів різновікової взаємодії виявляє невпевненість, пасивність, незацікавленість співпрацею, нейтрально-байдуже ставлення учнів до різновікової взаємодії.

В учнів із низьким рівнем морально-ціннісних мотивів переважає негативне ставлення до різновікової взаємодії, спостерігається незадоволення, неприхована агресія, злість, відсутність бажання зрозуміти дітей іншого віку («Малих потрібно частіше карати, щоб вони слухались», «Старші завжди б'ються», «Це погано, коли є старший брат, старші завжди принижують молодших», «Дорослі не повинні змушувати молодших дітей гратись зі старшими», «Молодші повинні слухатись, інакше будуть покарані», «Якщо малюк нашкодить, його потрібно покарати, щоб він ріс слухняним», «Якщо малюк нашкодить, то карають старшого, за те, що він не слідкував», «Про дітей, які часто граються з молодшими говорять, що вони також маленькі», «Тим дітям, у яких є старші брати й сестри не пощастило»). Висловлення цих дітей відрізнялась агресивністю, критичним, зневажливим ставленням до молодших та страхом і відмовою спілкуватись зі старшими. Багато дітей цієї групи виявили невпевненість, не могли самостійно прийняти рішення, перекладали відповідальність на дорослих. Їх висловлювання відрізнялись страхом покарання, почуттям провини, відмовою нести відповідальність за вчинки іншого.

Виявлено очевидні труднощі при виконанні даного завдання досліджуваними з

низьким рівнем морально-ціннісних мотивів. У багатьох висловлюваннях простежувалась ситуативна обмеженість, деякі речення учні залишали незавершеними.

Визначення середнього арифметичного кількісних значень показників на кожному з рівнів дозволило визначити інтегральний розподіл молодших школярів за рівнями сформованості мотивації різновікової взаємодії: високий рівень зафіксовано у 24,0% досліджуваних, середній – у 54,8%, низький – у 21,2% (табл. 1). Низький рівень сформованості мотивації різновікової взаємодії свідчить про небажання молодших школярів спілкуватись з дітьми іншого віку, очевидно, й про невдалий досвід таких взаємодій у минулому.

Таблиця 1

**Розподіл молодших школярів за рівнями сформованості мотивації різновікової взаємодії (у %)**

Рівні	Показники мотивації різновікової взаємодії			
	Ділові мотиви	Позиційні мотиви	Морально-ціннісні мотиви	Інтегральний показник
Високий	18,6	21,6	31,8	24,0
Середній	47,1	57,2	60,2	54,8
Низький	34,3	21,2	8,0	21,2

Порівняння сформованості мотивації різновікової взаємодії за окремими показниками свідчить, що переважна більшість молодших школярів мають середній їх рівень (табл. 1). Найкраще сформованими в досліджуваних є морально-ціннісні мотиви різновікової взаємодії (31,8% дітей з високим та 60,2% – із середнім). Менш вираженими є позиційні мотиви різновікової взаємодії (21,6% дітей з високим та 57,2% із середнім рівнями). Найменш сформованими виявились ділові мотиви різновікової взаємодії (18,6% дітей з високим та 47,1% із середнім рівнями). Натомість щодо ділових мотивів спостерігається найбільш виражений низький рівень (34,3%) сформованості мотивації різновікової взаємодії молодших школярів.

### Висновки

Отже, переважна більшість сучасних класів початкової школи виявляються різновіковими групами з різницею у віці дітей від 1 до 2-х років. З огляду на цей факт, різновікова взаємодія слугує важливим чинником становлення особистості молодшого школяра й потребує урахування його в освітній практиці.

Проведене емпіричне дослідження дало можливість охарактеризувати сформованість мотивації різновікових взаємин молодших школярів за показниками ділових, позиційних, морально-ціннісних мотивів. Аналіз отриманих результатів виявив провідну роль морально-ціннісних мотивів молодших школярів у формуванні рівня мотивації різновікової взаємодії. Сформованість у молодших школярів мотивації різновікової взаємодії знижується внаслідок невідповідності знаних (морально-ціннісних) і реально діючих (ділових) мотивів, що спонукають до партнерства з дітьми різного віку. Водночас, краща сформованість морально-ціннісних мотивів свідчить про бажаність (привабливість) для молодших школярів різновікової взаємодії, що становить собою значний потенціал у розвитку їх партнерства з дітьми іншого віку. Низький рівень сформованості мотиваційного компоненту різновікових взаємин свідчить про небажання молодших школярів спілкуватися з дітьми іншого віку, можливо, й про невдалий досвід таких взаємин у минулому. Для таких дітей досить важливо

забезпечити набуття позитивного досвіду взаємодії з людьми іншого віку.

*Перспективою подальшого дослідження є розроблення та апробація експериментальної програми тренінгу з розвитку різновікового партнерства.*

### Література

1. Авраменко, О.О. (2013). Соціалізація дітей у різновікових групах дошкільного навчального закладу. (Дис. канд. пед. наук). Умань.
2. Максименко, С.Д., Максименко, К.С., & Главник, О.П. (2003). *Адаптація дитини до школи*. Київ : Мікрос – СВС.
3. Бушай, І.М. (2012). Психологічні особливості консультування дітей молодшого шкільного віку. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*, 28–35. Режим доступу: [http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6217/Forum\\_Issue\\_10.pdf;jsessionid=2319582D6EBAC1691717F72155007365?sequence=1](http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6217/Forum_Issue_10.pdf;jsessionid=2319582D6EBAC1691717F72155007365?sequence=1)
4. Дзюбка, Л.В., & Шатирко, Л.О. (2019). Запобігання деструктивним формам взаємодії суб'єктів освітнього простору, як умова збереження та зміцнення психічного здоров'я особистості в онтогенезі. *Матеріалів IV всеукраїнської науково-практичної конференції. «Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві» (м. Львів, 18 жовтня 2019 року)*. (с. 82–84). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ.
5. Киричок, В.А (2014). Теоретичні основи виховання моральної самосвідомості молодших школярів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 8(1), 316–324 . Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd\\_2014\\_18%281%29\\_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2014_18%281%29_37)
6. Кузьменко, В.У. (2000). За віком і за інтересами (комплектування різновікових груп). *Дошкільне виховання*, 7, 19–20 . Київ : Видавництво «Світлич».
7. Манжелій, Н.М. (2004). Організаційно-педагогічні основи діяльності сільських навчально-виховних комплексів «школа – дитячий садок». *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: науковий збірник. УДПУ ім. П.Тичини*, 8, 101–106 .
8. Москаленко, В.В. (2013). *Соціалізація особистості*. (Монографія). Київ : Фенікс.
9. Москаленко, Л.С. (2015). Психологічні умови становлення соціального статусу молодшого школяра. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools. Psychology*, 4(10), 31–40.
10. Мостова, Т.Д (2021). Особливості психологічної готовності учителів початкових класів до професійної діяльності в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа». *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*, 14(59), 72–79. [doi:10.31392/NPU-nc.series12.2021.14\(59\).08](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.14(59).08)
11. *Нова українська школа: поради для вчителя* (2017). Бібік, Н.М. (Ред.) Київ : Видавничий дім «Плеяди».
12. Павелків, Р.В. (2019). Онтогенетичні аспекти морального становлення особистості. *Особистість у контексті морального та професійного зростання*. (Монографія). Р.В. Павелків, & Н.В. Корчакова (Ред.). (с. 6–22). Київ : Центр учбової літератури.
13. Печенко, І.П. (2004). Різновікова взаємодія вихованців комплексу «школа – дошкільний навчальний заклад» як чинник соціалізації. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*, 9, 193–197. Київ : Науковий світ.
14. Приходько, Ю.О. (1987). *Формування позитивних взаємин у дитячому колективі*. Київ : Радянська школа.
15. Смольникова, Г.В. (2014). Методи дослідження спілкування дітей в умовах різновікової групи. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*, 43, 313–319.
16. Тришневська, Г.Б., & Олійник, Н.Ю. (2003). Особливості формування особистості молодшого школяра у різновіковому колективі. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*, 5, 169–173.

### Referenses

1. Avramenko, O.O. (2013). Sotsializatsiia ditei u riznovikovovykh hrupakh doshkilnoho navchalnoho zakladu [Socialization of children in different age groups of preschool educational institution].



- Candidate's thesis*. Uman [in Ukrainian].
2. Maksymenko, S.D, Maksymenko, K.S, & Hlavnyk, O.P (2003). *Adaptatsiia dytyny do shkoly [Adaptation of child is to school]*. Kyiv : Mikros – SVS [in Ukrainian].
  3. Bushai, I.M. (2012). Psykholohichni osoblyvosti konsultuvannia ditei molodshoho shkilnoho viku [Psychological features of advising of children of midchildhood]. *Mizhnarodnyi naukovyi forum: sotsiologhiia, psykholohiia, pedahohika, menedzhment - International scientific forum: sociology, psychology, pedagogics, management*. (pp.28-35). Retrieved from [http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6217/Forum\\_Issue\\_10.pdf;jsessionid=2319582D6EBAC1691717F72155007365?sequence=1](http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6217/Forum_Issue_10.pdf;jsessionid=2319582D6EBAC1691717F72155007365?sequence=1) [in Ukrainian]
  4. Dziubko, L.V., & Shatyrko, L.O. (2019). Zapobihannia destruktivnym formam vzaiemodii subiektiv osvithnoho prostoru, yak umova zberezhennia ta zmitsnennia psykhiichnoho zdorovia osobystosti v ontogenezi. *Materialiv IV vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. «Psykhiichne zdorovia osobystosti u kryzovomu suspilstvi» - Materials of IV of allukrainian research and practice conferenc. "A psychical health of personality is in crisis society"* (Lviv, October 18, 2019), (pp.82–84). Lviv : Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
  5. Kyrychok, V.A (2014). Teoretychni osnovy vykhovannia moralnoi samosvidomosti molodshykh shkoliariv [Theoretical bases of education of moral self-consciousness of junior schoolchildren]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi – Theoretical and methodological problems of education of children and students*, 8(1), 316–324. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd\\_2014\\_18%281%29\\_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2014_18%281%29_37) [in Ukrainian].
  6. Kuzmenko, V.U. (2000). Za vikom i za interesamy (komplektuvannia riznovikovykh hrup) [By age and interests (staffing of different age groups)]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, 7, 19–20. Kyiv : Vydavnytstvo Svitych [in Ukrainian].
  7. Manzhelii, N.M. (2004). Orhanizatsiino-pedahohichni osnovy diialnosti silskykh navchalno-vykhovnykh kompleksiv «shkola – dytiachyi sadok» [Organizational and pedagogical bases of activity of rural educational complexes “school – kindergarten”]. *Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly: nauk. zb. UDPU im. P.Tychyny – Psychological and pedagogical problems of rural school: science. coll. UDPU them. P. Ticini*, 8, 101–106 [in Ukrainian].
  8. Moskalenko, V.V. (2013). *Sotsializatsiia osobystosti [Socialization of the individual]*. Kyiv : Phoenix [in Ukrainian].
  9. Moskalenko, L.S. (2015). Psykholohichni umovy stanovlennia sotsialnoho statusu molodshoho shkoliara [Psychological conditions of formation of the social status of the junior schoolboy]. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools Psychology*, 4(10), 31–40 [in Ukrainian].
  10. Mostova, T.D (2021). Osoblyvosti psykholohichnoi hotovnosti uchyteliv pochatkovykh klasiv do profesiinoi diialnosti v umovakh realizatsii Kontseptsii «Nova ukrainska shkola» [Peculiarities of psychological readiness of primary school teachers for professional activity in the conditions of realization of the Concept “New Ukrainian school”]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Serii 12. Psykholohichni nauky – Scientific journal of NPU named after M. Drahomanov. Series 12. Psychological sciences*, 14(59), 72–79. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.14\(59\).08](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.14(59).08) [in Ukrainian]
  11. *Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia [The New Ukrainian School: A Teacher's Guide]* (2017). In N. Bibik (Ed.). Kyiv : Vydavnychiy dim Pleiady [in Ukrainian].
  12. Pavelkiv, R.V. (2019). *Ontohenetychni aspekty moralnoho stanovlennia osobystosti. Osobystist u konteksti moralnoho ta profesiinoho zrostannia [Ontogenetic aspects of moral formation of personality. Personality in the context of moral and professional growth]*. R.V. Pavelkiv, & N.V. Korchakova (Ed.). (pp. 6–22) Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
  13. Pechenko, I.P. (2004). Riznovikova vzaiemodiia vykhovantsiv kompleksu «shkola – doshkilnyi navchalnyi zaklad» yak chynnyk sotsializatsii [Age-related interaction of pupils of the complex “school – preschool educational institution” as a factor of socialization]. *Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly – Psychological and pedagogical problems of rural school*, 9, 193–197 [in Ukrainian].
  14. Prykhodko, Yu.O. (1987). *Formuvannia pozytyvnykh vzaiemyn u dytiachomu kolektyvi*

*[Formation of positive relationships in the children's team]. Kyiv : Radianska shkola [in Ukrainian].*

15. Smolnykova, H.V. (2014). Metody doslidzhennia spilkuvannia ditei v umovakh riznovikovoї hrupy [Methods of research of communication of children in the conditions of different age group]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Serii 12 – Scientific journal of NPU named after M. Drahomanov. Series 12. Psychological sciences*, 43, 313–319 [in Ukrainian].
16. Tryshnevskaya, H.B., & Oliinyk, N.Yu. (2003). Osoblyvosti formuvannia osobystosti molodshoho shkoliara u riznovikovomu kolektyvi [Features of the formation of the personality of a junior student in a team of different ages]. *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoi shkoly – Psychological and pedagogical problems of rural school*, 5, 169–173 [in Ukrainian].

## **FORMATION OF MOTIVATION OF DIFFERENT-AGED JUNIOR SCHOOLCHILDREN INTERACTION**

**Tetiana Dutkevich**

**PhD in Psychology, Professor, Professor  
of the Department of Psychology of Education**

Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University  
62, Ohienko Str., Kamianets-Podilskyi, Ukraine, 32300  
[tetvik77@gmail.com](mailto:tetvik77@gmail.com), <http://orcid.org/0000-0003-3792-7195>

**Olha Stolyarenko**

**PhD in Psychology, Associate Professor, Associate Professor  
of the Department of Psychology of Education**

Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University  
62, Ohienko Str., Kamianets-Podilskyi, Ukraine, 32300  
[stolyarenko.ob@gmail.com](mailto:stolyarenko.ob@gmail.com), <https://orcid.org/0000-0002-0479-574X>

### **Abstract**

The article highlights the results of empirical study of motivation formation among various aged children in junior school. Research methods: theoretical (the results of psychological research analysis and generalization); empirical (school documentation analysis, sociometric method “Choice of a partner for activity” by Y.L. Kolominsky, projective method “Diagnosis of junior schoolchildren’s moral self-regulation” by O.S.Bezverkhy, method “Incomplete sentences”); mathematical statistics (determination of percentages,  $\chi^2$ -criterion). It is determined that different age interaction occurs among the children that belong to the same age period but to its different stages, who have a difference in age of more than one year, and who are marked by the ratio of senior and junior positions. 30 primary school classes pilot study showed that new-day primary school classes are in fact different age groups, in which pupils are not peers, but children with 1 or 2 year difference. This fact pinpoints a very significant psychological distance between junior schoolchildren because of their intense mental and personal development. The junior schoolchildren motivation to interact with classmates that belong to different age groups was determined on the basis of business, positional, moral and value motive indicators. The best formed junior schoolchildren motives have been found out to be moral and value ones (31.8% of children with a high level and 60.2% with an average level), positional motives (21.6% of children with a high level and 57.2% with an average level) and finally, business motives among different age children interaction (18.6% of children with a high level and 47.1% with an average level). The formation of different aged children motivation to interact in junior school decreases due the gap between the familiar (moral and value) and really acting (business) motives. A better formation of moral and value motives indicates different aged junior schoolchildren’s desire to interact that represents a significant potential in the development of their partnership with children of other ages.

**Keywords:** motivation, motives, different aged interaction, formation, junior schoolchildren.

*Подано 18.10.2021  
Рекомендовано до друку 01.12.2021*